

Ιωάννου Κορνάρου
"Στοιχεία Νηπτικής Ψυχολογίας",
εκδ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ, Θεσσαλονίκη 2017

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΨΥΧΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Ἡ ψυχὴ

Ὅς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἐτονίσθη, ἡ περὶ ψυχῆς φροντίς ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον μέλημα τῶν Νηπτικῶν Πατέρων. Ἡ περὶ τῆς φύσεως αὐτῆς δὲ προσωπικὴ των πείρα περιορίζεται εἰς ὠρισμένας γενικὰς διαπιστώσεις, αἱ ὁποῖαι ἄλλωστε καθορίζουν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν, τὴν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς πνευματικῆς τελειώσεως.

Κατὰ τοὺς Νηπτικοὺς ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀπλὴ καὶ ἀγαθὴ¹⁴ καὶ ἐν ταυτῷ λογικὴ¹⁵. Εἶναι δηλ. εἰκὼν τῆς ἀθανάτου καὶ αἰδίου δόξης τοῦ Θεοῦ¹⁶. Ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχει συνδεδεμένη πάντοτε μετὰ ζωῶδους σώματος. Ἡ σύνδεσις ὅμως αὕτη οὐδὲν ἐπιφέρει ἀλλοίωσιν τῆς φύσεως αὐτῆς. «Οὕτω δὲ πρὸς αὐτὸ ἀνακέκραται, ὡς ἐν ἓκ τῶν δύο γίνεσθαι τούτων ψυχῆς καὶ σώματος τῶν ἐναντιωτάτων, οὐκ ἐπακολουθούσης τροπῆς ἢ συγχύσεως τῶν μερῶν, ἀλλ' ἐκ δύο τῶν κατὰ φύσιν φερόντων, μίαν ὑπόστασιν γίνεσθαι ἐν δυσὶ τελείαις ταῖς φύσεσι»¹⁷.

Αἱ κύρια ἐπὶ μέρους λειτουργίαι τῆς ψυχῆς εἶναι τὸ λογιστι-

14 Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, Πρὸς Θεόδουλον, Λόγος ψυχοφελῆς καὶ σωτήριος περὶ νήψεως καὶ ἀρετῆς κεφαλαιώδης (1, 148).

15 Θεοδώρου Ἐπισκόπου Ἐδέσσης, Κεφάλαια ψυχοφελῆ (1, 308).

16 Καλλίστου Πατριάρχου, Κεφάλαια περὶ Προσευχῆς (4, 327).

17 Θεοδώρου Ἐδέσσης, Θεωρητικὸν (1, 329).

κόν, τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν¹⁸ ἢ ὁ λόγος, ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία¹⁹. Καὶ κατὰ τοὺς Νηπτικούς δηλ. ἡ κυρία διαίρεσις τῆς ψυχῆς εἶναι τρισσῆ. Ἀναμφιβόλως πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καθορίζουσι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις διαφόρως τὰς ψυχικὰς λειτουργίας καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφορῶν ἀρετῶν. Οἱ πλείστοι ὁμῶς δέχονται κυρίως τὴν πλατωνικὴν διαίρεσιν τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀσυμφωνία των δὲ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἀσύλληπτον φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ εἰς τὴν ἀδυναμίαν τῆς «ἀνατομικῆς» σπουδῆς αὐτῆς. Πάντες οἱ Πατέρες συμφωνοῦν εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ἡ νοερά φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀσώματος, ἀόρατος, ἀναφῆς, ἀκατάληπτος καὶ ἐπομένως ἀπερίγραπτος.

Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Νηπτικῶν ἡ ψυχὴ ἐκλαμβάνεται ὡς χῶρος. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι ἐξόχως θεμελιώδης, δεδομένου ὅτι αὕτη προϋποτίθεται πάσης προσπαθείας ἀποβλεπούσης εἰς τὴν πνευματικὴν καθαρότητα. Ὡς καὶ κατωτέρω θὰ καταδειχθῆ, εἰς τὴν ψυχὴν εἰσέρχονται, ὡς εἰς οἶκον ἢ εἰς κλειστὸν γενικῶς χῶρον, ποικίλοι λογισμοὶ ἀνθρώπινοι ἢ δαιμονιώδεις καὶ τὸ κύριον ἔργον τοῦ πιστοῦ εἶναι ἡ ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκδίωξις αὐτῶν καὶ ἡ πλήρωσις αὐτῆς δι' ἀγγελικῶν ἢ θείων λογισμῶν. Ἐπειτα δὲ ὁ χῶρος οὗτος τῆς ψυχῆς, ὡς καὶ πᾶς φυσικὸς χῶρος, πληροῦται ὑπὸ ἀέρος, τονιζομένου οὕτω τοῦ γεγονότος ὅχι μόνον τοῦ χώρου ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχικῆς ἀτμοσφαίρας. Π.χ. «ἐξ εὐχῆς οὖν συνεχοῦς καθαρεῦει ὁ ἀήρ τῆς διανοίας ἐκ νεφῶν σκοτεινῶν, ἐξ ἀνέμων

18 Θεοδώρου Ἐδέσσης, *Κεφάλαια ψυχοφελῆ* (1,308) καὶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς τετάρτη* (2, 113).

19 Μαξίμου ἐνθ' ἀνωτ.

Σημείωσις: Ἐκ τῶν ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμῶν ὁ μὲν πρῶτος δηλοῖ τὸν τόμον τῆς τελευταίας ἐκδόσεως τῆς Φιλοκαλίας ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Παπαδημητρίου ὁ δὲ δευτέρος τὴν σελίδα.

πνευμάτων πονηρίας»²⁰. Αί περιγραφαι αὐται δὲν εἶναι διὰ τοὺς Νηπτικὸς ἀπλαῖ ἀλληγορίαὶ ἢ ζωηραὶ λογοτεχνικαὶ ἐκφράσεις. Παριστοῦν τὴν ψυχικὴν πραγματικότητα ὅπως τὴν βιοῦν οὗτοι καὶ τὴν αἰσθάνονται.

2. Ὁ Νοῦς

Ὁ νοῦς, ὡς ἐπὶ μέρους ψυχικὴ λειτουργία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διακρίνεται τῆς ψυχῆς ἀφ' ἑτέρου δὲ συνδέεται ἀναποσπástως πρὸς αὐτήν. Ὡς μεμονωμένη ψυχικὴ λειτουργία διακρίνεται διὰ τὴν αὐτοτέλειάν του. Μάλιστα κατέχει οὗτος ἐν τῇ συνόλῳ ψυχῇ ἡγετικὴν θέσιν. Εἶναι «ὁ κυβερνήτης νοῦς»²¹, ταυτιζόμενος μᾶλλον πρὸς τὸ ὑπὲρ-ἐγὼ παρὰ πρὸς τὸ ἐγὼ τῆς ψυχαναλυτικῆς περὶ προσωπικότητας θεωρίας. Ὁ νοῦς «ὡςπερ τις ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ μέσον ἰστάμενος ἐννοιῶν, κρίνων καὶ διαιρῶν τοὺς κρείττονας τῶν λογισμῶν ἀπὸ τῶν χειρόνων, τὰ μὲν τῶν εἰσβαλλομένων δεχόμενος τῇ παρ' ἑαυτοῦ τριβῇ καὶ κινήσει, εἰς νοεράς ἀνατίθησιν ἀποθήκας, τῷ πυρὶ ἐξοπτηθέντα τοῦ πνεύματος καὶ ὕδατος θείου πεπληρωμένα· ἀφ' ὧν καὶ τρεφόμενος, ἐνδυναμοῦται καὶ πληροῦται φωτός· τὰ δέ, ἀποπέμπεται τῷ τῆς λήθης βυθῷ, τὴν τούτων πικρίαν ἀποσειόμενος»²². Ἐξ ἄλλου ὅμως ὁ νοῦς, ὡς ψυχικὴ ἀκριβῶς λειτουργία, συνδέεται ἀχωρίστως πρὸς τὰς λοιπὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ἤτοι πρὸς τὴν ψυχὴν. Εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ὁμοούσιος αὐτῇ²³. Δὲν εἶναι

20 Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, *Πρὸς Θεόδουλον* κ.λπ. (1, 168)· ἰδὲ ἐπίσης αὐτόθι «...τὸν πειρώμενον εἰσελθεῖν λογισμὸν ἐν τῷ ἀέρι τοῦ νοὸς ἡμῶν» (1, 165).

21 Εὐαγγελίου Μοναχοῦ, *Κεφάλαια περὶ διακρίσεως παθῶν καὶ λογισμῶν* (1, 45)· ἰδὲ καὶ Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς δευτέρας ἐντολῆς* (3, 25).

22 Νικήτα Στηθάτου, *Πρώτη πρακτικῶν κεφαλαίων ἑκατοντὰς* (3, 279).

23 Νικήτα Στηθάτου, *Δευτέρα φυσικῶν κεφαλαίων ἑκατοντὰς* (3, 306).

δυνατὸν νὰ διακριθῇ αὐτῆς ἀπολύτως, ὥστε νὰ θεωρηθῇ τρόπον τινὰ ὡς προσηρητημένον εἰς αὐτὴν ὄργανον.

Εἰδικώτερον ὁ νοῦς, ὡς κεντρικὴ ψυχικὴ λειτουργία, εἶναι ἢ «ὄρασις» καὶ ἢ «δύναμις» τῆς ψυχῆς²⁴. Ἄνευ τοῦ νοῦ ἢ ψυχὴ παύει νὰ εἶναι ψυχὴ. Πᾶσα δὲ νοητικὴ ἐνέργεια αὐτῆς πηγάζει μόνον ἐξ αὐτοῦ. Ὁ νοῦς εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς «νοήσεως», ἢ ὁποία λέγεται ἐπίσης καὶ λογισμός. «Νοῦς λέγεται καὶ ἢ τοῦ νοῦ ἐνέργεια ἐν λογισμοῖς συνισταμένη καὶ νοήμασι»²⁵. Ἀκριβέστερον νόησις εἶναι πᾶσα κίνησις τοῦ νοῦ πρὸς δρᾶσιν, ἐνῶ τὸ «νόημα» εἶναι τὸ ἀποτελεσμένον γεγονός τῆς πραγματοποιηθείσης κινήσεως τοῦ νοῦ²⁶.

Πρὸς τούτοις ἢ ἐνέργεια τοῦ νοῦ χαρακτηρίζεται πολλακίς καὶ ὡς «λόγος». Οὗτος δὲν εἶναι μόνον ἢ ἀπλῆ «ἐκφρασις» τοῦ νοῦ. Εἶναι τι πλεόν τούτου. Εἶναι ἢ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἐρευνητικὴ παρουσία αὐτοῦ. Διότι «ὁ μὲν νοῦς κατὰ μόνην τὴν ἔφεσιν ἀγνώστως πρὸς τὴν τῶν ὄντων αἰτίαν κινούμενος, ζητεῖ μόνον. Ὁ δὲ λόγος τοὺς ἐν τοῖς οὕσις ἀληθεῖς ποικίλως ἐφοδεύων ἐρευνᾷ λόγους»²⁷. Οὕτως ἢ κατὰ λόγον γνῶσις εἶναι κατ' ἐνέργειαν γνῶσις ἢ ἐπίγνωσις, ἢ ὁποία οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ἢ «πεῖρα», ὡς «μετὰ πάντα λόγον ἐπιγινόμενη»²⁸.

Ὁ νοῦς, ὡς ψυχικὴ δύναμις ἢ λειτουργία, εἶναι ἐπιδεκτικὸς ἐξελίξεως ἐπὶ τὰ χεῖρω ἢ τὰ βελτίω. Ἡ φύσις του δὲν εἶναι ἀμε-

24 Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου, *Παράρτησις* κλπ. (1, 20)· ἰδὲ καὶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς ἐβδόμη* (2, 182).

25 Γρηγορίου Θεολογικοῦ τοῦ Παλαμᾶ, *Περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος τῆς καρδίας* (4, 133).

26 Πρβλ. Μαξίμου (2, 182), ἔνθα τονίζεται ὅτι τὸ νόημα εἶναι «πέρας τῆς τε τοῦ νοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου νοήσεως, ὡς περιοριστικὰ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν ἄκρων ὑπάρχον σχέσεως».

27 Μαξίμου, *Περὶ θεολογίας, κεφαλαίων ἑκατοντὰς ἕκτη* (2, 152).

28 Μαξίμου, ἔνθ' ἄνωτ. (2, 153).

τάβλητος. Κυρίως ἔξωτερικαὶ ἐπιδράσεις «μετασχηματίζουν» αὐτόν. «Καὶ γὰρ ὁ νοῦς εἰς πᾶν πρᾶγμα μετασχηματίζεται καὶ βάφεται πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀναλαμβάνομένου παρ' αὐτοῦ πράγματος»²⁹. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα, δεδομένου ὅτι ἐν ἐναντία περιπτώσει πᾶσα ἄσκησις εἰς τὴν ἀρετὴν δὴ ἦτο ἀδύνατος.

Κατὰ τὴν διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας ὁ νοῦς συμμετέχει ἀποφασιστικῶς. Ἐφ' ὅσον δηλ. εἶναι οὗτος ὁ «κυβερνήτης» καὶ ὁ «αὐτοκράτωρ» τῆς ψυχῆς, ἡ συμμετοχὴ του εἰς αὐτὴν εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀναπόφευκτος ἀλλὰ ἀποφασιστικὴ. Μεταξὺ αὐτοῦ, κυρίως, καὶ τῶν σκοτεινῶν πνευμάτων διεξάγεται ὁ κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀγὼν, διότι «νοῦς νοῖ ἀοράτως συμπλέκεται πρὸς μάχην· ὁ δαιμόνιος νοῦς τῷ ἡμετέρῳ»³⁰. Βεβαίως ὁ νοῦς, καθ' ἑαυτόν, εἶναι καλὸς καὶ θεοφιλῆς. Μάλιστα «τόπος ἅγιος καὶ ναὸς Θεοῦ ὁ νοῦς ὑπάρχει τοῦ ἀνθρώπου»³¹. Παρὰ ταῦτα σωματικοὶ τινες ἢ ψυχικοὶ παράγοντες συντελοῦν εἰς τὸ νὰ παραδοθῇ οὗτος εἰς «ἐμπαθῆ νοήματα». Ἡ αἴσθησις, κατ' ἀρχὴν ὠδεῖ πολλακίς αὐτόν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, παρέχουσα τὴν πρώτην ὕλην πρὸς σχηματισμὸν τῶν «ἐμπαθῶν λογισμῶν»³². Τοῦτο συμβαίνει, διότι «νοῦς καὶ αἴσθησις ἀντικείμενον ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν»³³. Ὁ πρῶτος δηλαδὴ «ὑποκειμένης ἔχει τὰς νοητὰς καὶ ἀσωμάτους οὐσίας», ἐνῶ ἡ δευτέρα τὰς «αἰσθητὰς καὶ σωματικὰς φύσεις». Ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἀντίθεσις συνιστᾷ οὐσιώδη λόγον τῆς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ροπῆς τοῦ νοῦ, ὁσάκις οὗτος ἐπηρεάζεται πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως. Τῇ ἐπενεργείᾳ αὐτῆς «ἐπιπλέκεται ταῖς τῶν αἰσθητῶν ἐπιφανείαις»,

29 Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς ἕκτης γνώσεως* (3, 53)· ἰδὲ καὶ 2, 40.

30 Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, *Πρὸς Θεόδουλον κ.λπ.* (1, 149).

31 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς δευτέρα* (2, 18).

32 Αὐτόθι (2, 23).

33 Μαξίμου, *Περὶ θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς ἕκτη* (2, 147).

τ.ἔ. συναντᾶται μετὰ τῶν παραστάσεων τῶν αἰσθητῶν καὶ οὕτως «ἐπινοεῖται τὰς σαρκικὰς ἡδονάς, οὐ δυνάμενος τῶν ὀρατῶν διαβῆναι τὴν φύσιν, τῇ πρὸς τὴν αἴσθησιν ἐμπαθεῖ σχέσει κατασχεθεῖς»⁴. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως καὶ ἡ κρᾶσις συντελεῖ εἰς τὴν διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας ὑπὸ τοῦ νοῦ. Διότι ἀκόλαστος δίαιτα ἢ νόσημά τι εἶναι δυνατόν νὰ προκαλέσῃ «ἀμβλύτητα τῆς νοερᾶς ἐνεργείας» καὶ ἐπομένως ἀδυναμίαν τοῦ νοῦς νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπίσης ὅμως καὶ ἡ μνήμη συντελεῖ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν «κατάσχεσιν» τοῦ νοῦς ὑπὸ τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν. Διότι αὕτη πολλάκις, ὑπάρχοντος ἢ μὴ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, «τῶν πραγμάτων, πρὸς ἅπερ πεπόνθαμεν, τὰ νοήματα ἀναφέρει καὶ κινεῖ ὁμοίως πρὸς ἐμπαθεῖς λογισμούς»³⁴. Ὡς εἶναι δὲ εὐνόητον ἢ ὑπὸ τῆς μνήμης ἐνταῦθα τονιζομένη ἀνάπλασις κατὰ τὸ παρελθὸν ἐντυπωθεισῶν καὶ ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ διατηρηθεισῶν παραστάσεων συντελεῖται εὐχερέστερον, ὅταν ἡ ἀφορμὴ δίδεται ἔξωθεν, ὅταν δηλ. ὑπάρχει ἐξωτερικὸν ἐρέθισμα. «Οἷον ἐὰν κάλλος ἴδῃ γυναικός, εὐθὺς ἐτρώθη τῇ σαρκικῇ ἐπιθυμίᾳ· καὶ οὕτω λοιπὸν διαδεξάμεναι αἱ μνήμαι τὸ ἐμπαθῶς καὶ ἡδέως θεωρηθὲν ἢ ἀκουσθὲν ἢ ψηλαφηθὲν, διὰ τῆς ἀνατυπώσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ κακῆς μελέτης ἔνδον τὰς εἰκόνας ἀναξωγραφοῦσι»³⁵. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀναγνωρίζει τις τὴν καὶ ὑπὸ τῆς νεωτέρας ψυχολογίας διδασκομένην διαδικασίαν τῆς ἀναπλάσεως τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῶν συνειρμῶν αὐτῶν.

Τέλος ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων σωματικῶν ἢ ψυχικῶν παραγόντων συντελοῦν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ νοῦ διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τὰ πονηρὰ καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. Ὡς κατωτέρω δὲ εἶδωμεν, ἡ πραγματικότης τῶν σκοτεινῶν πνευμάτων τυγχάνει ἐντόνως συνειδητῇ παρὰ τοῖς Νηπτικοῖς

34 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαία ἑκατοντὰς δευτέρα* (2, 23) καὶ Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἐδέσσης, *Θεωρητικόν* (1, 327).

35 Μάρκου τοῦ ἀσκητοῦ, *Πρὸς Νικόλαον μονάζοντα* (1, 136).

Πατράσι. Ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν· «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Ἐφεσ. 6,12), ἀποτελεῖ ζωηροτάτην προσωπικὴν πείραν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ ἐπίδρασις τῶν πνευμάτων τούτων ἐπὶ τοῦ νοῦς θεωρεῖται οὐσιώδης παράγων πρὸς διάπραξιν ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας. Κατὰ τὸν Θεόδωρον Ἐδέσσης «...ἡ τῶν ἀκαθάρτων καὶ μισανθρώπων πνευμάτων ἐπήρεια, παγίδας, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅσας καὶ οἷας ἀπανταχοῦ τῆς ὁδοῦ, φεῦ, ταῖς ψυχαῖς προσπηγνῦσα, πολυειδῶς τε καὶ πολυτρόπως, διὰ τῶν αἰσθήσεων, διὰ λόγου, διὰ νοῦ, διὰ πάντων, ὡς εἰπεῖν, τῶν ὄντων»³⁶.

Ὡς εἶναι ὅμως εὐνόητον ἡ διάπραξις τῆς ἁμαρτίας μολύνει τὸν νοῦν καὶ ἀλλοιοῖ τὴν φύσιν³⁷, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ διὰ τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν ἀρετὴν κάθαρσις τοῦ νοῦ, ἵνα οὗτος εἶναι τὸ κύριον ὄργανον τῆς ψυχῆς ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτῆς πρὸς ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τελείωσιν. Ἰδιαιτέρως «καθαρὸς νοῦς» εἶναι ἡ οὐσιώδης προϋπόθεσις τῆς ψυχῆς πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς αὐτὴν δὲ ταύτην τὴν ψυχὴν ὁ καθαρὸς καὶ ἐπομένως «θεοφιλῆς» νοῦς εἶναι τὸ φῶς αὐτῆς. Διότι ὁ τοιοῦτος νοῦς καταλάμπεται συνεχῶς ἀπὸ τὸ θεῖον φῶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς θεωρίας τῶν ὄντων³⁸. Οὕτω καθίσταται οὗτος «φωτοειδής»³⁹. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ

36 Θεωρητικὸν (1, 327).

37 «Ὁ γὰρ κοινὸς νοῦς κοσμικὸς ἐστί καὶ τρεπτὸς, νοήσεις παρέχων ἀγαθὰς τε καὶ κακὰς, ἀλλοιούμενος τῇ φύσει καὶ πρὸς τὴν ὕλην ἀλλαττόμενος» [Μ. Ἀντωνίου, Παιραινέσεις (1, 5)].

38 Μ. Ἀντωνίου, Παιραινέσεις (1, 21) καὶ Μαξίμου, Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς πρώτη (2, 6).

39 Θαλασσίου τοῦ Λίβου, Περὶ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας ἑκατοντὰς πρώτη

«πάντα ὄρα καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς», ἐφ' ὅσον «νοῦς ἰλύος ἑκκα-
 θαρθεῖς, οὐρανὸς κατάστερος ἐν λαμπροῖς καὶ φωτεινοτάτοις
 νοήμασι γίνεται»⁴⁰. Συγκεκριμένως δύναται οὗτος, κατ' ἀρχήν,
 νὰ ἀνάγεται «ἐν τοῖς ψιλοῖς νοήμασι τῶν ἀνθρωπίνων πραγ-
 μάτων»⁴¹. Ἦτοι νὰ προβαίνει εἰς συλλογισμοὺς σχέσιν ἔχοντας
 πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν καὶ κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου,
 ἀπηλλαγμένους ὅμως παντὸς ἀμαρτητικοῦ χαρακτῆρος. Τὸ
 «ψιλὸν» νόημα ἢ ὁ «ψιλὸς» συλλογισμὸς εἶναι, κατὰ τοὺς
 Νηπτικούς, ὁ καθ' αὐτὸ ἀνθρώπινος συλλογισμὸς, ἄνευ οἰασ-
 δήποτε ἀναμίξεως αὐτοῦ πρὸς «δαιμονιώδη» ἢ «θεῖα» στοιχεῖα.
 Ἄλλ' ἐπίσης δύναται ὁ καθαρὸς νοῦς νὰ διεισδύη «ἐν τῇ τῶν
 ὀρατῶν φυσικῇ θεωρίᾳ», ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἔρευναν τῶν
 ἐπὶ μέρους ἀλλὰ καὶ τοῦ συνόλου κόσμου. Ἡ σπουδὴ αὕτη
 πορίζει εἰς τὸν νοῦν νοήματα «θεοφιλῆ», συντελοῦντα εἰς τὴν
 τελειότεραν καθαρότητα αὐτοῦ καὶ τὸν πλουσιώτερον φωτισμὸν
 του, δεδομένου ὅτι ὡς «καθαρὸς νοῦς» χαρακτηρίζεται καὶ ὁ
 «ἀγνοίας χωρισθεῖς»⁴². Ἡ ἀγνοία ὡς «ἀχλὺς» «ἐπισκοτεῖ» τὸν
 νοῦν καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἴδῃ τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς
 τὰς θεωρίας τῶν ὄντων. Ὁ ἐκ τῆς ἀγνοίας ταύτης χωρισμὸς καὶ
 ἡ ἰκανότης τοῦ νοῦ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν φύσιν τῶν ὄντων εἶναι
 ἐξ ἄλλου προϋπόθεσις τῆς θεωρίας τῶν ἀοράτων. Ὁ καθαρὸς
 νοῦς δύναται καὶ «ἐν τῇ τῶν ἀοράτων» θεωρίᾳ νὰ εὐρίσκεται,
 ἐντρυφῶν εἰς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Τέλος δὲ
 δύναται οὗτος νὰ διατελῇ καὶ «ἐν τῷ φωτὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος».
 Αὕτη εἶναι ἡ ὑψίστη καὶ καθαροτάτη ἐνέργεια τοῦ θεοφιλοῦς
 νοῦ. Δὲν δέχεται μόνον μακρόθεν τὰς θείας ἀκτῖνας, καταλα-
 μπόμενος ὑπὸ τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ καθιστάμενος «φωτοειδής»,

(2, 208).

40 Νικήτα Στηθάτου, *Δευτέρα φυσικῶν κεφαλαίων ἑκατοντὰς* (3, 315).

41 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς πρώτη* (2, 13).

42 Μαξίμου, ἔνθ' ἄνωτ. (2, 6).

ἀλλὰ ἱκανοῦται εἰσέτι καὶ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς νὰ εἰσέλθῃ, θεωρῶν τὰ κατ' Αὐτῆ, ὅση αὐτῷ δύναμις. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐνοῦται «μυστικῶς» μετὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἀδιαχώριστον καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα. Αὕτη, οὔσα ἀνεξιχνίαστος καὶ μυστηριώδης, ἐπιτυγχάνεται κυρίως κατὰ τὴν προσευχὴν. Ἡ τελευταία, ὡς ἡ κυρία καὶ ἡ μᾶλλον μοναδική⁴³ ἐνέργεια τοῦ καθαρῶν νοῦ, ἀποτελεῖ τὴν συνήθη κατάστασιν αὐτοῦ.

Εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς, ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν, τῆς ἀληθοῦς ἢ «καθαρᾶς» προσευχῆς, φθάνει ὁ νοῦς κατόπιν «κυκλικῆς» κινήσεως. Κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, δεχόμενον τὴν σχετικὴν θεωρίαν Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ δὲν θάινει κατ' εὐθειᾶν μόνον γραμμὴν, κατευθυνομένη μόνον πρὸς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ ὄρατά, ἀλλὰ καὶ κυκλικῶς. Ὁ νοῦς «ἐνεργεῖ μὲν καὶ τ' ἄλλα ὧν ἂν δέοιτο περισκοπεῖν· ὃ φησι κατ' εὐθειᾶν κινήσιν τοῦ νοῦ Διονύσιος ὁ Μέγας· εἰς ἑαυτὸν δ' ἐπάνεισι καὶ ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτόν, ὅταν ἑαυτὸν ὁ νοῦς ὀρᾷ· τοῦτο δ' αὖθις κυκλικὴ εἶναι κινήσιν ὁ αὐτὸς αὐτοῦ φησιν»⁴⁴. Τὴν ἱκανότητα ταύτην τῆς εἰς ἑαυτὸν ἐπανόδου καὶ τῆς θεωρίας ἑαυτοῦ ὀφείλει ὁ νοῦς εἰς τὴν καθαρότητα. Μόνον αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν πρὸς ἑαυτὸν κυκλικὴν κινήσιν, διότι μόνον αὕτη εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐκ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὀρατῶν ἀποδέσμευσιν. Ἐνθα ἐλλεῖπει ἡ καθαρότης αὕτη ὁ νοῦς «αἰχμαλωτίζεται» καὶ «δεσμεῖται» ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὀρατῶν καὶ οὕτως ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐπομένως δι' ἑαυτοῦ νὰ συναντήσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῇ προσευχῇ. Κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ἡ κυκλικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς ἀπο-

43 «Προσευχὴ ἐστὶ, πρέπουσα ἐνέργεια τῇ ἀξίᾳ τοῦ νοῦ· ἦτοι κρείττων καὶ εἰλικρινῆς χρῆσις αὐτοῦ» (Νεῖλου τοῦ ἀσκητοῦ, *Λόγος περὶ προσευχῆς* 1, 184).

44 Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων (4, 126).

τελεῖ «ἐνοειδῆ συνέλιξιν». Διὰ τῆς ἀποδεσμεύσεώς της ἐκ τῶν τοῦ κόσμου ἐπιτυχάνει τὴν ἔνωσιν τῶν ἐπὶ μέρους δυνάμεων αὐτῆς, καθισταμένη πρῶτον αὐτῇ ἐνοειδῆς, ἔπειτα δὲ στρεφόμενη πρὸς τὸ «καλὸν καὶ ἀγαθόν», «τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ ἐν καὶ ταῦτόν καὶ ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον»⁴⁵. Οὕτως ἡ κυκλικὴ κίνησις τοῦ νοῦ τυγχάνει, κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, ἡ «κρείττων καὶ ἰδιαίτατη» ἐνέργεια αὐτοῦ, «δι' ἧς καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν γενόμενος ἔσθ' ὅτε, τῷ Θεῷ συγγίνεται»¹.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ κυκλικὴ αὕτη κίνησις τοῦ νοῦ ἐπιτυγχάνεται κυρίως διὰ τῆς καθαρότητος αὐτοῦ, ἔπεται ὅτι αὕτη συνεπάγεται τὴν «ἐκκένωσιν» τοῦ νοῦ ἀπὸ πάσης παραστάσεως αἰσθητοῦ καὶ ὁρατοῦ. Καθίσταται δηλ. κενὸς ὁ νοῦς οἰασδῆποτε παραστάσεως, διατηρῶν τὴν φύσιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ μακρὰν πάσης ἐπηρείας, ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων προερχομένης. Βεβαίως εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἀπολύτου καθαρότητος ὁ νοῦς γίνεται «ἄμορφος»⁴⁶. Κατὰ τὴν προσευχὴν ἀποκτᾶ οὗτος τελείαν ἀμορφίαν⁴⁷, ἵνα ἐπιτύχη τὴν ἔνωσίν του μετὰ τοῦ Θεοῦ, "Ὅστις κατ' ἐξοχὴν εἶναι «ἄμορφος», «ἀσχημάτιστος» καὶ «ἀνειδέος». Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐν τῇ ἐνώσει ταύτῃ ὀλοκληροῦται ὁ ἀπόλυτος χαρακτήρ τῆς ἀμορφίας του. «Ἐν δὲ τῷ Θεῷ γενόμενος (ὁ νοῦς), ἄμορφος πάντη καὶ ἀσχημάτιστος γίνεται τὸν γὰρ μονοειδῆ θεωρῶν μονοειδῆς γίνεται καὶ ὅλος φωτοειδῆς»⁴⁸.

45 Καλλίστου καὶ Ξανθοπούλου, *Περὶ τῶν αἰρουμένων ἡσύχως βιῶναι* (4, 266).

46 Ἡ «ἀμορφία» αὕτη χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἡ πλέον γνησίᾳ νοητικῇ λειτουργίᾳ τοῦ νοῦ, ἐφ' ὅσον «ἀπερίσπαστος προσευχῆ ἐστὶν ἄκρα νόησις τοῦ νοῦς» (Νεῖλου τοῦ ἀσκητοῦ, *Λόγος περὶ προσευχῆς* 1, 184).

47 «...μακάριος ὁ νοῦς, ὃς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, τελείαν ἀμορφίαν ἐκτήσατο» (Νεῖλου τοῦ ἀσκητοῦ, *Λόγος περὶ προσευχῆς* 1, 187).

48 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς τρίτη* (2, 40). Ἐπίσης «ὅταν δὲ καταξιωθῇ ἐν τῷ ἀνειδέῳ καὶ ἀσχημάτιστῳ Θεῷ γίνεσθαι, τότε ἀνειδέος γίνεται καὶ ἀσχημάτιστος» (Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς*

Ἡ «ἀμορφία» καὶ τὸ «ἀνείδεον» ἢ «ἀσχημάτιστον» ἐξα-
σφαλίζουν εἰς τὸν νοῦν μίαν ἰδιάζουσαν ἰκανότητα, ἄνευ τῆς
ὁποίας καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἔνωσις τούτου, πεπερασμένου
ὄντος, μετὰ τοῦ ἀπείρου Θεοῦ. Αὕτη, εἰς τὴν πείραν τῶν Νη-
πτικῶν, ἐμφανίζεται ὡς «ἐλαστικότης» τῆς φύσεως καὶ ἐνε-
ργείας αὐτοῦ ἢ ὡς ἰκανότης προσαρμογῆς εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς
προσφορᾶς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ νοῦ. «Μετὰ τὴν
νοεράν τῆς καρδίας διὰ τῆς χάριτος ἔνωσιν, ἀπλανῶς ἐν φωτὶ
πνευματικῷ ὁ νοῦς ὀρᾷ καὶ ἐκτείνεται εἰς τὸ ἴδιον ἐφετόν, ὅπερ
ἐστὶν ὁ Θεός, ἔξω πάντῃ γινόμενος τῆς αἰσθήσεως, ἄχρους δη-
λονότι, καὶ ἄπιος καὶ ἀφάνταστος ἀποκαδιστάμενος ταῖς φαν-
τασίαις τῶν αἰσθητῶν. Σκεῦος τι θεῖον ἐστὶν ὁ ἡμέτερος νοῦς,
κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῦ εἰσδεχόμενον τοῦ θείου κάλλους τὴν
ἀπρόσιτον λαμπηδόνα. Καὶ ἔστι γε τοῦτο σκεῦος θαυμάσιον τῷ
πλήθει τοῦ ἐν αὐτῷ εἰσρεομένου θείου πνεύματος *συνεπεκτει-
νόμενον*· καί, τῇ μείζονι εἰσροῇ, μείζον καὶ αὐτὸ εὐρισκόμενον·
τῇ δὲ βραχείᾳ καὶ αὐτὸ βραχύ... ἔτι ἐὰν πολὺ ἐν αὐτῷ εἰσχυθῇ,
συνιζάνοντες πρὸς ἑαυτό, καὶ ἀνέκχυτον μᾶλλον τηρεῖ τὴν πα-
ραδοχὴν...»⁴⁹. Ἡ συστολικὴ καὶ διαστολικὴ αὕτη ἰκανότης τοῦ
νοῦ δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὴν φύσιν ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ,
παραβαλλομένην ἀνωτέρω πρὸς «σκεῦος», ἀλλ' ἐπίσης καὶ
εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Μάλιστα ἐνταῦθα διαπιστοῦται μόνον
«περιστολή» τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ λόγον ἀντίστροφον
πρὸς τὴν δι' αὐτῆς ἐπιτυγχανομένην δεκτικότητα. «Καθ' ὅσον
ἑαυτὸν συστέλλων (ὁ νοῦς) συμπτύσσεται, μειζόνων γίνεται
δεκτικός· καὶ ὅταν πᾶσαν ἑαυτοῦ κίνησιν λογικὴν ἢ νοεράν
ἢ τὴν ὁποιαοῦν συστείλας κατάσχη, τότε τὸ ὑπὲρ πᾶν μέγα
ὀρᾷ τὸν Θεόν»⁵⁰.

ἔκτης γνώσεως 3, 53).

49 Καλλίστου Πατριάρχου, *Κεφάλαια περὶ προσευχῆς* (4, 332).

50 Καλλίστου Πατριάρχου, ἐνδ' ἄνωτ. (4, 332).

Ἀναμφιβόλως ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐνέργεια τοῦ νοῦ δὲν στερεῖται συναισθηματικῆς ἀποχρώσεως. Οὗτος δὲν κινεῖται ψυχρῶς ἢ ἀπλῶς μηχανικῶς πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν. «Ἐρᾶ» καὶ «φιλεῖ» αὐτὸ, φερόμενος ἀκαταπαύστως πρὸς αὐτό. Διότι ἐὰν ὁ νοῦς «νοῆ καὶ ἐρᾶ πάντως τοῦ νοηθέντος· εἰ δὲ ἐρᾶ, καὶ πάσχει πάντως τὴν πρὸς αὐτὸ ὡς ἐραστοῦ ἔκστασιν· εἰ δὲ πάσχει, δῆλον ὅτι καὶ ἐπείγεται· εἰ δὲ ἐπείγεται, καὶ ἐπιτείνει πάντως τὸ σφοδρὸν τῆς κινήσεων· εἰ δὲ ἐπιτείνει σφοδρῶς τὴν κίνησιν, οὐχ ἴσταιται μέχρις ἂν γένηται ὅλον ἐν ὅλῳ τῷ ἐραστῷ, καὶ ὑφ' ὅλον περιληφθῆ ἑκουσίως ὅλον, κατὰ προαίρεσιν τὴν σωτήριον περιγραφὴν δεχόμενον· ἴν' ὅλον ὅλῳ ποιωθῆ τῷ περιγράφοντι...»⁵¹. Οὕτω διαπιστοῦται ὅτι ὁ νοῦς ὄχι μόνον ὀρᾶ τὸν Θεὸν, ὡς τι ἔναντι αὐτοῦ ἰστάμενον, ἀλλὰ καί, οἰονεῖ, «ταυτίζεται» πρὸς αὐτόν, «ἐμφιλοχωρῶν» εἰς αὐτόν καὶ ἐνούμενος πλήρως μετ' αὐτοῦ. Ἀμφότεραι ὁμως αἱ καταστάσεις αὗται τῆς σχέσεως τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεὸν δὲν δύνανται νὰ διακριθοῦν ἀυστηρῶς, διότι, κατὰ τοὺς Νηπτικούς, θεωρῶν ὁ νοῦς τὸν Θεὸν ἤδη ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἔνωσις, ὡς εἶναι εὐνόητον, συνεπάγεται καὶ τὴν «θεωρίαν» τοῦ Θεοῦ. Πάντως ἡ ἔνωσις αὕτη ἀποτελεῖ, ἐν τέλει, τὴν μὴ δυναμένην περαιτέρω νὰ ἀναλυθῆ καὶ ἐρευνηθῆ «μυστικὴν» βίωσιν τοῦ νοῦ.

Ὡς πρὸς τὸν τόπον ἐν ᾧ συντελεῖται ἡ ἔνωσις αὕτη δύνανται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἄλλοτε μὲν τονίζεται ὡς τοιοῦτος ὁ χῶρος τοῦ νοῦ, ἄλλοτε δὲ ὁ Θεός. Διότι λέγεται μὲν ὅτι «τόπος ἅγιος καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ ὁ νοῦς ὑπάρχει τοῦ ἀνθρώπου» ἢ ὅτι «ὁ νοῦν ἔχων θεοφιλῆ, τὴν καρδίαν πεφώτισται καὶ ὀρᾶ τὸν Θεὸν τῷ νῷ ἑαυτοῦ», ἀλλ' ἡ τονισθεῖσα ἤδη ἔκστασις τοῦ νοῦς «εἰς τὸ ἴδιον ἐφετὸν» καὶ διάφοροι ἄλλαι φράσεις⁵², περιγραφικαί

51 Μαξίμου, *Περὶ θεολογίας κεφαλαίων ἑκατοντὰς ἐβδόμη* (2, 179) καὶ Νικήτα Στηθάτου, *Τρίτη γνωστικῶν κεφαλαίων ἑκατοντὰς* (3, 329).

52 Π.χ. «ὅταν τῷ ἔρωτι τῆς ἀγάπης πρὸς Θεὸν ὁ νοῦς ἐκδημῆ...» (Μαξίμου,

όπωςδήποτε της εξόδου αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀποδοχὴν μόνον τοῦ χώρου τοῦ νοῦ ἢ μόνον τοῦ Θεοῦ ὡς τόπου ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ μυστικὴ βίωσις πραγματοποιεῖται.

Τέλος ἄξιον πάσης προσοχῆς τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τοιοῦτος νοῦς, ἐνωθεὶς δηλ. μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἄρρητα μυστήρια ἰδὼν κατὰ τὴν θεωρίαν Αὐτοῦ, δὲν διαφεύγει τελικῶς τὸν κίνδυνον τῆς ἐπανόδου εἰς ἀμαρτολήν τινα κατάστασιν. Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς ἀμαρτίας φέρει εἰς τὰ «γεώδη» καὶ «κόπρια» εἰσέτι καὶ τὸν λαβόντα πείραν τοῦ θείου καὶ μυστικοῦ βιώματος νοῦν. Ἐν προκειμένῳ εἶναι λίαν συγκινητικὴ ἡ εἰλικρινῆς ὁμολογία τοῦ ἀγωνιζομένου Νηπτικοῦ. «Φῶς ἀειλαμπὲς πνευματικὸν καὶ ζωὴν ὑπερκόσμιον ἔχω, θείαν καὶ τροφὴν καὶ τρυφήν, ἀναβάσεις καὶ ἐφέσεις καὶ ἐνώσεις καὶ ἀπολαύσεις τῆς τρισυποστάτου θεότητος, ξενοτρόπους καὶ μετὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου τῶν πάντων ἀρρήκτους φιλικὰς διαδέσεις· ἀλλ' οἴμοι τῆς ταλαιπωρίας καὶ ἀφροσύνης μου! Οἴμοι τῶν κακῶν τῆς ἀνοίας μου! Ὁ οὔτω διὰ τῆς χάριτος ὑπερουράνιος γεγωνὸς νοῦς μου, ἔστι ὅτε ἀποκλίνει κλαπεῖς πρὸς σφαλερὰ καὶ γεώδη καὶ κόπρια καὶ ὄλως δυσωδίας ἀνάπλευς, οἴμοι! Τίς οὐ θαυμάσεται καὶ θρηγήσει εἰς τὰ ἐμά, καὶ ἐξ ἐλέους προκαλέσας ὑπὲρ ἐμοῦ Θεόν...»⁵³.

3. Ὁ Λογισμὸς

Ἡ πρώτη κίνησις τοῦ νοῦ εἶναι, κατὰ τοὺς Νηπτικούς, ὡς ἐλέχθη, ὁ «λογισμὸς». Οὗτος, ὡς τοιαύτη κίνησις, εἶναι τι υποδεέστερον τοῦ νοῦ. Ἀποτελεῖ οἰονεὶ μερισμὸν αὐτοῦ καὶ μαρτυρεῖ περὶ τοῦ συνθετικοῦ του χαρακτήρος. Ἄλλ' ὁ χαρακτὴρ οὗτος

Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς πρώτη 2, 4).

53 Καλλίστου Πατριάρχου, *Κεφάλαια περὶ προσευχῆς* (4, 366).

δὲν ἦτο ἐξ ἀρχῆς κύριον γνώρισμα τοῦ τελευταίου. Κατὰ τὴν πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν ὁ νοῦς ἦτο οἷος ἀκριβῶς καθίσταται μετὰ τὴν πτώσιν, ἐνούμενος μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἦτοι «ἐνοειδῆς» καὶ «μονοειδῆς». Διότι «ἀρχὴ τῶν λογισμῶν καὶ αἰτία, ἡ διαιρεθεῖσα ἐνοειδῆς διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπλῆ μνήμη· δι' ἧς καὶ τὴν θείαν ἀπώλεσε, σύνθετος ἐξ ἀπλοῦ καὶ ποικίλης ἐκ μονοειδοῦς, ταῖς οἰκείαις δυνάμεσι γεγонуῖα ὤλετο»⁵⁴. Ὅπωςδήποτε ὅμως πάντες σχεδὸν οἱ Νηπτικοὶ Πατέρες γνωρίζουν τρία θεμελιώδη εἶδη λογισμοῦ, τ.ἔ. τὸν ἀνθρώπινον, τὸν δαιμονιώδη καὶ τὸν ἀγγελικόν. Καὶ οἱ τρεῖς ὡς πεδῖον ἐμφανίσεως καὶ δράσεως ἔχουν τὸν νοῦν.

Ὁ ἀνθρώπινος λογισμὸς εἶναι, κατ' ἀρχήν, μία «ψιλὴ ἔννοια», δηλ. μία ἀπλουστάτη παράστασις, ἄνευ συναισθηματικῶν ἢ βουλητικῶν στοιχείων⁵⁵. Συνήθως δὲ εἶναι οὗτος μία ἀπεικόνισις ἐν τῷ νῷ τῶν αἰσθητῶν κτισμάτων. «Πᾶς λογισμὸς, φαντασία ἐστὶν ἐν τῷ νῷ αἰσθητοῦ τινος πράγματος»⁵⁶. Π.χ. ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνδρὸς ἢ τοῦ χρυσοῦ, «πάθους καὶ πλεονεξίας κεχωρισμένη» εἶναι εἷς ἀνθρώπινος λογισμὸς. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀποτελεῖ οὗτος «ἐντύπωσιν» τῶν αἰσθητῶν ἐν τῷ νῷ, ἡ θύρα τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸν εἶναι κυρίως ἡ αἴσθησις. Τῇ βοηθείᾳ τῆς φαντασίας⁵⁷, μάλιστα «ὡς κλίμακι τῇ φαντασίᾳ χρώμενοι», «ἀναβαίνουσι μὲν πρὸς τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως, τὰ ἐκείνης αὐτῷ ἀπαγγέλλοντες, καταβαίνουσι δὲ πρὸς αὐτὴν ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἐκείνου ὑποτιθέμενοι»⁵⁸.

Ἐκτὸς τοῦ ἀπλοῦ τούτου λογισμοῦ ὑπάρχει καὶ ὁ σύνθετος.

54 Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, *Κεφάλαια πάνν ὠφέλιμα* (4,39).

55 Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς ἕκτης γνώσεως* (3, 53) καὶ Εὐαγρίου Μοναχοῦ, *Περὶ διακρίσεως παθῶν καὶ λογισμῶν* (1, 48).

56 Καλλίστου καὶ Ξανθοπούλου, *Περὶ τῶν αἰρουμένων ἡσύχως βιώναι* (4, 258).

57 Ἦσυχίου πρεσβυτέρου, *πρὸς Θεόδουλον* (1, 154).

58 Ἠλίας πρεσβυτέρου, *Ἀνθολόγιον γνωμικόν* (2, 301).

Οὗτος δὲν συνίσταται μόνον ἐκ τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ψυχικῶν στοιχείων, ὡς εἶναι τὰ συναισθηματικὰ καὶ βουλητικὰ στοιχεῖα⁵⁹. Οὕτως, ἐξ ἄλλης ἐπόψεως, οἱ λογισμοὶ διακρίνονται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τοὺς ἀπλοῦς ἢ ἀπαθεῖς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τοὺς συνθέτους ἢ ἐμπαθεῖς.

Σύνθετος λογισμὸς ἢ ἐμπαθῆς εἶναι ὁ «δαιμονιώδης» λογισμός. Οὗτος σχετίζεται πρὸς δαιμονικὴν ἐνέργειαν. Τὸν ὑποβάλλουν δαίμονες, οἱ ὅποιοι ἐπιτυγχάνουν νὰ συνδέσουν μίαν παράστασιν ἢ «φαντασίαν» αἰσθητοῦ τινος πράγματος μετ' ἐπιθυμητικῶν ἢ συναισθηματικῶν στοιχείων. «Οἱ δαίμονες ὀργῆς καὶ κακίας ὄντες δημιουργοί... ἔργον τίθενται εἰς αἰσχροῦς φαντασίας τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκκλίνειν»⁶⁰. Ὁ ἄνθρωπος μόνος του μόνον «ψιλοῦς» λογισμοὺς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ σύλληψις τοῦ κακοῦ καὶ ἡ πραγματοποίησις αὐτοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς δαίμονας, τοῦ ἀνθρώπου ἀπαλλασσομένου πάσης εὐθύνης. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Νηπτικῶν Πατέρων δέχονται, ὅτι, κατὰ μέγα μέρος, τὸ κακὸν εἰσέρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔξωθεν, παρὰ ταῦτα δὲν παραλείπουν νὰ τονίσουν, ὅτι, ὅσον ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κακὸν ἐδράζεται ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Κασσιανὸν τὸν Ρωμαῖον· «οὐδέποτε γὰρ ὑπὸ ἄλλου βλαβήσεται ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἔνδοθεν ἔχει ἀποκειμένας τὰς τῶν παθῶν αἰτίας»⁶¹. Κατὰ δὲ τὸν Εὐάγριον τὸ «φιλάργυρον πάθος» «οὐκ ἔστι πρᾶγμα ὑφεστὸς κατ' οὐσίαν, οὐδὲ νόημα πράγματος, ἀλλ' ἡδονὴ τις μισάνθρωπος ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου τικτομένη καὶ κακῶς κεχρησθαι τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι τὸν νοῦν ἀναγκάζουσα»⁶².

Ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως, ἡ ὁποία, ὡς ἐτονίσθη ἀνωτέρω, ἀποτε-

59 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς τρίτη*.

60 Θεοδώρου Ἐδέσσης, *Κεφάλαια πάνυ ψυχωφελῆ* (1, 307).

61 *Πρὸς Κάστορα ἐπίσκοπον* (1, 75).

62 *Περὶ διακρίσεως παθῶν καὶ λογισμῶν* (1, 55).

λει τὴν θύραν τῆς εἰσόδου τῶν κακῶν λογισμῶν εἰς τὴν καρδίαν ἢ τὴν ψυχὴν καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ κρᾶσις⁶³ τοῦ σώματος, κατὰ τοὺς Νηπτικούς Πατέρας, συνιστοῦν ἔδαφος ἐξ οὗ ἀναφύονται εἰς τὴν καρδίαν ἐμπαθεῖς λογισμοί. Φαίνεται ὅτι ἀρκετοὶ ἐκ τῶν Νηπτικῶν δέχονται ὅτι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐκ κατασκευῆς εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀμαρτητικῶν στοιχείων εἶναι ἡ νόησις. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι οὔτε συναίσθημα οὔτε βούλησις· διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβῶς μόνον «φιλοῦς» λογισμούς, «πάθους καὶ ἐπιθυμίας» ἀπηλλαγμένους, εἶναι δυνατὸν νὰ κατασκευάζῃ ἢ νὰ συλλαμβάνῃ.

Πλὴν ὅμως τοῦ «ἐμπαθοῦς» ἢ «δαιμονιώδους» λογισμοῦ ὑπάρχει, ὡς ἐλέχθη, καὶ ὁ ἀγγελικὸς λογισμὸς. Προσωπικὴ πείρα παντὸς Νηπτικοῦ εἶναι ὅτι «ὁ νοῦς ἡμῶν μέσος ἐστὶ δύο τινῶν, ἐκάστου τὰ ἴδια ἐνεργοῦντος, τοῦ μὲν τὴν ἀρετὴν, τοῦ δὲ τὴν κακίαν, τουτέστιν ἀγγέλου καὶ δαίμονος»⁶⁴. Αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις φροντίζουν ἀνελλιπῶς, ὅπως ἐνισχύουν τὸν πνευματικὸν ἀγωνιστὴν ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ καταπολεμήσῃ τὰς παντοίας σκοτεινὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι τὸν προτρέπουν εἰς τὸ κακόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν «σπουδάζουσι πνευματικῶν ἡμᾶς ἐμπιπλᾶν θεωριῶν καὶ συνεργοῦσι πρὸς πᾶν ἀγαθόν»⁶⁵. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀγγελικὸς λογισμὸς εἶναι κυρίως «ἡ ἀπαθὴς θεωρία τῶν πραγμάτων, ἥτοι ἡ ἀληθὴς γνῶσις»⁶⁶. Ἀποτελεῖ δηλαδὴ καὶ αὐτὸς παράστασιν, ἀναφερομένην ὅμως

63 Πολλάκις εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ν. τονίζεται ἡ ἄμεσος σχέσις τῆς βιολογικῆς πραγματικότητος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἐμπαθεῖς ἢ δαιμονιώδεις λογισμοὺς. Π.χ. «Θερμαινομένων γάρ τῶν συνουσιαστικῶν ὀργάνων ὑπὸ τῆς τοῦ οἴνου ζέσεως, ἀνάγκη πᾶσα παριστᾶν ἑαυτῷ τὸν νοῦν σκιὰν τοῦ πάθους ἐνήδονον». (Διαδόχου Φωτικῆς, *Λόγος ἀσκητικὸς* 1, 248).

64 Μαξίμου, *Περὶ ἀγάπης κεφαλαίων ἑκατοντὰς πρώτη* (2, 39).

65 Θεοδώρου Ἐδέσσης, *Κεφάλαια ψυχοφελῆ* (1, 307).

66 Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς ἕκτης γνώσεως* (3, 53).

εἰς τὴν «ἀπαθῆ» θεωρίαν τῶν ὀρατῶν καὶ αἰσθητῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἀοράτων καὶ ὑπεραισθητῶν. Ἐνῶ δὲ οἱ δαιμονιώδεις λογισμοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν νοῦν διὰ τῶν αἰσθήσεων, οἱ ἀγγελικοὶ «ἐλλάμπονται» ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτόν. Π.χ. «πέφυκε γὰρ ἡ καρδιά ἀδιαλείπτως τηρουμένη καὶ μὴ συγχωρουμένη τὰς μορφὰς καὶ τὰς εἰκόνας καὶ τὰς φαντασίας δέχεσθαι τῶν σκοτεινῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων, λογισμοὺς φεγγοειδεῖς ἐξ αὐτῆς ἀποκυΐσκειν»⁶⁷. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοὺς δαιμονιώδεις λογισμοὺς, οἱ ὁποῖοι εἶναι σκοτεινοί, οἱ ἀγγελικοὶ εἶναι πάντοτε «φεγγοειδεῖς» καὶ «φωτοειδεῖς».

Ὡς εἶναι εὐνόητον ὁ λογισμὸς σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν ὄλην διαδικασίαν τῆς διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας. Μάλιστα κατὰ τοὺς πλείστους τῶν Νηπτικῶν, οἰοσδήποτε λογισμὸς, πλὴν τοῦ ἀγγελικοῦ, δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀφορμὴν ἢ προϋπόθεσιν πρὸς σύλληψιν καὶ διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐμφανίζεται συχνάκις εἰς τὰ νηπτικὰ κείμενα ἡ ἐντολή· «τήρει τε ἀεὶ μηδένα λογισμὸν ἔχειν ἐν τῇ σῆ καρδίᾳ, μὴ ἄλογον, μὴ εὐλογον, ἵνα οὕτω γινώσκῃς ῥαδίως τοὺς ἀλλοφύλους, ἤγουν τοὺς τῶν Αἰγυπτίων υἱοὺς πρωτοτόκους»⁶⁸. Βεβαίως ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ἐξαιρετικῶς δυσχερῆς. «Σκληρὸν καὶ χαλεπὸν τοῖς ἀνθρώποις καταφαίνεται τὸ ψυχικῶς ἡσυχάζειν ἀπὸ παντὸς λογισμοῦ. Καὶ ἔστιν ἄρα ὡς ἀληθῶς ἐργῶδες καὶ ἐπίπονον»⁶⁹. Ὅπως δὲποτε ὅμως συνιστᾷ αὕτη ἀναγκαίαν προληπτικὴν ἐνέργειαν ἐναντίον τῆς ἀπειλούσης νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν νοῦν ἁμαρτίας. Διότι ἡ προσπάθεια αὕτη, καὶ ἐὰν εἰσέτι δὲν ἐπιτυγ-

67 Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, πρὸς Θεόδουλον (1, 157).

68 Ἡσυχίου πρεσβυτέρου, πρὸς Θεόδουλον (1, 149). Ἐπίσης αὐτόδι· «... βλέπειν τε ἀεὶ εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας καὶ ἡσυχάζειν ἀενάως τῇ διανοίᾳ, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ἐκ τῶν δοκούντων λογισμῶν δεξιῶν εἶναι· καὶ σπουδάζειν κενὸν λογισμῶν εὐρίσκεσθαι ἵνα μὴ λανθάνωσιν οἱ κλέπται» (1, 156).

69 Ἡσυχίου κ.λπ. (1, 163).

χάνη ἀπολύτως, δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν ψυχὴν νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τοὺς ἤδη «ἐσφραγισμένους τύπους» (τὰς ἐντετυπωμένας παραστάσεις) καὶ νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον αὐτῶν ὥστε νὰ «ἐκκόψῃ αὐτὰς τῆς διανοίας». Ἄλλως «ἐπεισερχομένων καὶ ἐτέρων μορφῶν, οὔτε τοὺς προγενομένους τύπους ἀπαλεῖψαι δυνατόν, τοῦ λογιστικοῦ τοῖς ἐπιγενομένοις προσασχολουμένου· καὶ τὸν πόνον αὐτοῖς τὸν πρὸς τὸ ἐκκόψαι τὰ πάθη, ἀνάγκη γίνεσθαι χαλεπώτερον, ἰσχύον κτησάμενον ἐκ τῆς κατ' ὀλίγον αὐξήσεως»⁷⁰.

Ἄλλ' ἄρα γε πόθεν ἔχει ἀκριβῶς τὴν προέλευσιν ὁ εἰς ἁμαρτίαν κινῶν λογισμὸς; Πηγάζει οὗτος ἐκ τῆς καρδίας ἢ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἢ προέρχεται μόνον ἐκ τοῦ Σατανᾶ; Οἱ πλείστοι ἐκ τῶν Ν. Π. ὡς κυρίαν ἀφορμὴν προβάλλουν τὸν διάβολον. Π.χ. «φέρει μὲν ἡ καρδία καὶ ἐξ ἑαυτῆς λογισμοὺς καλοὺς τε καὶ οὐ καλοὺς, οὐ φύσει δὲν καρποφοροῦσα τὰς μὴ καλὰς ἐννοίας· ἀλλ' ὥσπερ εἰς ἕξιν ἔχουσα διὰ τὴν πρώτην ἅπαξ ἀπάτην τὴν μνήμην τοῦ μὴ καλοῦ, τοὺς δὲ πλείστους καὶ πονηροὺς ἐκ τῆς τῶν δαιμόνων συλλαμβάνει πικρίας. Πάντων δὲ ἡμεῖς, ὡς ἐκ τῆς καρδίας προϊόντων, αἰσθανόμεθα. Καὶ διὰ τοῦτό τινες ὑπενόησαν εἰς τὸν νοῦν εἶναι σὺν τῇ χάριτι καὶ τὴν ἁμαρτίαν»⁷¹. Ἡ αἰτιώδης ὅμως σχέσις τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν ἁμαρτίαν δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ ὑποβολὴ αὐτῆς εἰς τὸν νοῦν εἶναι ἀποκλειστικῶς ἰδικόν του ἔργον. Ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν ἐλέχθη καὶ τονίζου ἀλλαγῆ οἱ Πατέρες, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἤδη ἡ ροπή πρὸς τὴν ἁμαρτίαν πρὶν ἢ εἰσέτι ἐνεργήσῃ ἀναλόγως ὁ διάβολος. Ὁ τελευταῖος δίδει ἀπλῶς τὴν δυνατότητα εἰς τὴν ροπήν ταύτην νὰ μεταβληθῇ εἰς ἔργον διὰ τῆς προσβολῆς τοῦ νοῦ ὑπὸ «δαιμονιώδους» λογισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ μάλιστα οἱ πλείστοι τῶν Πατέρων τονίζου τὸν διαλεκτικὸν χαρακτῆρα τῆς διαδικασίας τῆς διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας. Κατὰ τὴν διαδικασίαν δηλ. ταύτην συναντῶνται αἱ ὑποκειμενικαὶ προϋποθέσεις τοῦ ἀν-

70 Νεῖλου τοῦ ἀσκητοῦ, *Λόγος ἀσκητικὸς* (I, 218).

71 Διαδόχου Φωτικῆς, *Λόγος ἀσκητικὸς* (I, 262).

θρώπου μετά τοῦ δαιμονιώδους λογισμοῦ καί ἐκ τῆς συναντήσεως ταύτης, ὅταν πρόκειται περὶ ἥττης τοῦ νοῦ, προκύπτει ἡ ἁμαρτία. Οὕτω τὰ στάδια τῆς διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας εἶναι τὰ ἑξῆς· «Ἔστι πρῶτον προσβολή· δεύτερον *συνδυασμός*, ἡγουν ἀναμίξ γινόμενοι οἱ ἡμῶν καὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων λογισμοί· τρίτον συγκατάβασις, πῶς δεῖ γενέσθαι μεταξύ τῶν ἀμφοτέρων λογισμῶν βουλευομένων κακῶς· τέταρτον δέ ἐστὶν ἡ αἰσθητὴ πρᾶξις, ἡγουν ἡ ἁμαρτία»⁷². Ἡ τονισθεῖσα λέξις *συνδυασμός* δεικνύει σαφῶς τὸν διαλεκτικὸν χαρακτῆρα τῆς διαδικασίας τῆς διαπράξεως τῆς ἁμαρτίας, ὁ ὁποῖος εἶναι τοσοῦτον συνειδητὸς εἰς τοὺς Ν.Π., ὥστε νὰ χρησιμοποιοῦν λέξεις καὶ φράσεις λίαν περιγραφικὰς τοῦ ὅλου διαλεκτικοῦ γίνεσθαι. Ὁ αὐτὸς Πατὴρ λέγει χαρακτηριστικῶς ἄλλαχού· «Εἰ δὲ ἄπειρός ἐστὶν ὁ νοῦς ἡμῶν ἐντρεχείας νήψεως, εὐθύς μείγνυται τῷ φαντασθέντι αὐτῷ ἐμπαθῶς, οἷον ἂν εἶη, καὶ *διαλέγεται* πύσεις λαμβάνων ἀδίκους, καὶ διδοὺς ἀποκρίσεις· καὶ τότε ἀναμίξ γίνονται οἱ ἡμέτεροι λογισμοὶ τῇ δαιμονιώδει φαντασίᾳ αὐτῆς ἔτι μᾶλλον αὐξανομένης τε καὶ πληθυνομένης...»⁷³. Ἀναμφιβόλως ἡ διαλεκτικὴ αὕτη διαδικασία δὲν στερεῖται πάντοτε τοῦ ἀγωνιστικοῦ στοιχείου. Συμβαίνει βεβαίως πολλάκις νὰ ἐνδῶση τις ἀμαχητὶ εἰς τὴν προσβολὴν τοῦ δαιμονιώδους λογισμοῦ. Παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι ὀλίγαι αἱ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας πίπτει τις ἀντιστεκόμενος κατ' αὐτοῦ ἢ ἀντιθέτως ὑπερισχύει αὐτοῦ. Τοῦτο τονίζει Πέτρος ὁ Δαμασκηνὸς λέγων ὅτι· «μετὰ τὸν λεγόμενον *συνδυασμόν*, τουτέστιν τὴν ὁμιλίαν τοῦ λογισμοῦ, ἢ πρὸς συγκατάδεσιν ἢ πρὸς ἀποβολὴν» ἀκολουθεῖ «ἢ λεγομένη πάλη, ἢ νικῶσα ἢ νικωμένη ὑπὸ τοῦ νοῦ»⁷⁴. Οὕτως ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἁμαρτίας συντελεῖται μόνον κατόπιν τῆς ἥττης τοῦ νοῦ ὑπὸ τοῦ δαιμονιώδους λογισμοῦ.

72 Ἡσυχίου, πρὸς Θεόδουλον (1, 148).

73 Ἡσυχίου κλπ. (1, 163).

74 *Περὶ διαφορᾶς λογισμῶν καὶ προσβολῶν* (3, 109).

4. Τὸ ἀσυνείδητον

Τυχάνει ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς τὸ γεγονός, ὅτι πολλοὶ τῶν Ν.Π. τελοῦν ἐν γνώσει τῆς πραγματικότητος ἀλλὰ καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀσυνειδήτου. Ὡς γνήσιοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἐκδραπέδωντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν βαθῶν τῆς ψυχῆς, γνωρίζουν νὰ σκοποῦν ὄχι μόνον τὰ «φαινόμενα» ἀλλὰ καὶ τὰ «μὴ φαινόμενα». Ἡ προσπάθειά τους δηλ. δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ψυχῆς δρωμένων. Εἰσχωροῦν εἰς τὰ ἀβυσσώδη βάθη αὐτῆς καὶ ἐπιζητοῦν κυρίως τῇ βοηθείᾳ αὐτῶν νὰ κατανοήσουν τὰ ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ συμβαίνοντα. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν τὴν ἀσυνείδητον δραστηριότητα τῆς ψυχῆς. Οὕτω προηγηθέντες αἰῶνας ὀλοκλήρους τῶν ψυχολόγων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐτόνισαν τὴν μεγίστην σημασίαν τοῦ ἀσυνειδήτου, ἀπεκάλυψαν, εἰς γενικὰς θεβαίως γραμμάς, τὴν ὑπαρξιν τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀδεάτου ἐκείνου ψυχικοῦ κόσμου, ὁ ὅποιος, ὑπάρχων οἰονεὶ κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τῆς συνειδητῆς ψυχῆς, κατευθύνει αὐτὴν πολλάκις ἀποφασιστικῶς.

Ἡ πείρα πολλῶν Νηπτικῶν κατέδειξεν εἰς αὐτούς, ὅτι πολλοὶ λογισμοὶ ἐμφανίζονται εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν σκέψιν τῶν παντελῶς ἀυδορμήτως καὶ ἀκουσίως. Δηλ. ὁ «νοητὸς» πόλεμος δὲν διεξάγεται καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ συνειδητοῦ. Διότι ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, δὴ ἦτο εἰς θέσιν πᾶς Νηπτικὸς νὰ γνωρίζῃ τὴν προέλευσιν τῶν «Αἰγυπτίων», τ.ἔ. τῶν πονηρῶν λογισμῶν καὶ τῶν ἐνθυμήσεων καὶ νὰ ἀγωνίζεται ἐναντίον αὐτῶν πρὶν ἢ εἰσέτι οὗτοι εἰσβάλλουν εἰς τὸν νοῦν καὶ ἐδραιωθοῦν ἐν αὐτῷ. Ἡ πραγματικότης ὅμως τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πνευματικὸς ἀγωνιστὴς καταλαμβάνεται πολλάκις ἐξαπίνης. Πρὶν ἢ ἀντιληφθῆ πῶς συνέβη τοῦτο, αἰσθάνεται κυριευμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Διὰ τοῦτο ἐρωτᾷ μετ' ἐκπλήξεως ὁ μοναχὸς Γερμανὸς τὸν εἰδήμονα περὶ τὰ πνευματικὰ ἀββά Μωϋσῆν. «Πόθεν οὖν συμβαίνει τοῦτο; ὅτι πολλάκις μὴ θελόν-

των ἡμῶν, πολλὰ ἐνδυμήσεις καὶ πονηροὶ λογισμοὶ παρενοχλοῦσι καὶ σχεδὸν ἀγνοοῦντων ἡμῶν, κλέπτουσι ἡμᾶς, λανθανόντως καὶ λεπτῶς εἰσερχόμενοι· ὡς μὴ μόνον μὴ δύνασθαι κωλύειν ἔρχεσθαι αὐτούς, ἀλλὰ καὶ δυσχέρειαν πολλὴν εἶναι ἐπιγινώσκειν αὐτούς;»⁷⁵. Τυχάνει πρόδηλον, ὅτι ἡ πλήρης ἀπορίας ἐρώτησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναγνώρισιν τῆς πραγματικότητος τοῦ ἀσυνειδήτου.

Ἄλλὰ πολλοὶ ἐκ τῶν Νηπτικῶν ἔχουν ἐπίγνωσιν καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἐν προκειμένῳ παρατηρήσεις τινὲς ὠρισμένων Πατέρων εἶναι τῷ ὄντι καταπληκτικά, σχετιζόμενα πρὸς τὰ νεώτατα πορίσματα τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους⁷⁶. Φερ' εἰπεῖν Νεῖλος ὁ Ἀσκητής, μαθητῆς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, γνωρίζει ἄριστα, τ.ἔ. ὅσον ἀκριβῶς καὶ οἱ σύγχρονοι ψυχολόγοι, τὴν διαδικασίαν τοῦ ψυχολογικοῦ φαινομένου τῆς ἀπωθήσεως καὶ τελεῖ ἐν γνώσει τῆς δι' αὐτῆς ἐκδηλουμένης δυνάμεως τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν καταπίεσιν τῶν παθῶν λέγει τὰ ἐξῆς· «Κἂν γὰρ μὴ ὀχλῶσι τὰ πάθη διὰ τὰς συνεχεῖς συντυχίας, καιρὸν κινήσεως οὐχ εὐρίσκοντα, ἄλλα γοῦν *λεληθότως ὑποστρεφόμενα*, πλέον ἀδρύνεται, τὴν ἐκ τοῦ χρόνου ἰσχὺν προσλαμβάνοντα· καὶ ὥσπερ ἡ συνεχῶς πατουμένη γῆ, κἂν ἔχη ἀκάνθας, οὐκ ἀναδίδωσιν μὲν αὐτάς· κωλύει γὰρ τὴν φύσιν ἢ τριβὴ τῶν ποδῶν· βαθείας δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις κόλποις τὰς ρίζας ἐνδιατείνουσα, εὐερνεῖς καὶ πάνυ τεθηλυίας, ὅταν, καιροῦ τοῦ συγχωροῦντος, τὴν ἀνατολὴν λάβηται, βλαστάνει· οὕτω τὰ πάθη ταῖς συνεχέσι συντυχίαις προκύπτειν εἰς φανερόν κωλυόμενα, *ἀλκιμώτερα* γίνεται· καὶ ἡσυχίας εὐπορήσαντα, μετὰ πολλῆς τῆς ρώμης ἐπιτίθενται, βαρὺν καὶ ἐπικίνδυνον τοῖς ἐν ἀρχῇ τῆς πρὸς αὐτὰ μάχης ἀμελήσασι, ποιοῦντα τὸν πόλε-

75 Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου, *Πρὸς Λεόντιον ἠγουμένον*.

76 Πρβλ. καὶ τὴν ἡμετ. μελέτην· Ἡ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου περιεχομένη ποιμαντικὴ ψυχολογία, Ἀθῆναι 1958, σ. 49 ἐξ.

μον»⁷⁷. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τοῦ Νείλου ἔχομεν ἅπαντα τὰ γνωστὰ στάδια τῆς ἀπωθήσεως βιώματός τινος, ὡς ἀκριβῶς καθορίζονται ταῦτα ὑπὸ τῆς συγχρόνου ψυχολογίας τοῦ βιάδου. Ἦτοι κατ' ἀρχὴν τὴν ἀσυνειδήτην ἀπόθησιν («λεληθότως ὑποστρεφόμενα»). Βίωμά τι, μὴ δυνάμενον δι' οἰονδήποτε λόγον νὰ ἀφομοιωθῆ φυσιολογικῶς ὑπὸ τοῦ συνειδητοῦ, ἀπορρίπτεται καὶ ἀπωδεῖται εἰς τὸ ἀσυνειδήτην. Πᾶν ὅμως ἀπωδούμενον ψυχικὸν γεγονός ἀποκτᾶ ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοτέλειάν τινα, ἀποτελοῦν ἀνεξέλεγκτον καὶ ἐλευθέρως (συμπλεγματοικῶς) δρῶσαν ψυχικὴν δύναμιν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὁρμώμενον ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου παρενοχλεῖ τὴν συνειδητὴν ψυχικὴν ζωὴν, ἐκδικούμενον τρόπον τινά, ὡς λέγει ὁ Jung, διὰ τὴν ἀπόθησιν. Οὕτω πᾶν ἀπωθημένον ψυχικὸν γεγονός ἰσχυροποιεῖται ἢ, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Νεῖλος, «πλέον ἀδρύνεται». Ἄν δὲ πρόκειται περὶ καταπιεζομένων παθῶν, ταῦτα «ἀλκιμώτερα γίνεται» καὶ οὕτω «μετὰ πολλῆς τῆς ῥώμης ἐπιτίθενται».

Ἡ διαπίστωσις αὕτη τοῦ ἁγίου Νείλου περὶ τῆς δι' ἀπωθήσεως ἀποκτωμένης δυνάμεως πάδους τινὸς ὑποδηλοῖ, συμφῶνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, τὴν ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ πάδου. Πρὸς ἀποφυγὴν δηλ. ἰσχυροποιήσεως τοῦ πάδου, κατόπιν συνειδητῆς ἢ ἀσυνειδήτου ἀπωθήσεως, ἐπιβάλλεται ἡ συνειδητὴ ἀντιμετώπισις καὶ καταπολέμησις αὐτοῦ. Ἡ γενικὴ αὕτη ψυχοθεραπευτικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς συγχρόνου ψυχοθεραπευτικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία, διὰ τῆς προσπαθείας τῆς συνειδητοποιήσεως ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς τῶν ἀπωθημένων καὶ συμπλεγματοικῶς δρῶντων ψυχικῶν περιεχομένων αὐτοῦ, ἐπιδιώκει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς του ὑγείας. Ἄλλ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀρχὴν δὲν τὴν ἀγνοοῦν Νηπτικοὶ τινες Πατέρες. Κλασσικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ παράδειγμα, τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου ἀναφερόμενον. Οὗτος διηγεῖται

77 *Λόγος ἀσκητικὸς* (1, 218).

τὰ ἐξῆς· «Καθεσθέντος γάρ μου ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὠχλήθην ὑπὸ ἀκηδίας καὶ παρέβαλον αὐτῷ⁷⁸ καὶ εἶπον, ὅτι χθὲς δεινῶς ὄχληθεις ὑπὸ τῆς ἀκηδίας καὶ ἐξασθενήσας σφόδρα, οὐ πρότερον ἀπηλλάγην αὐτῆς, εἰ μὴ ἀπῆλθον καὶ παρέβαλον τῷ ἄββᾶ Παύλῳ. Ἀπεκρίνατο δέ μοι πρὸς ταῦτα ὁ ἄββᾶς Μωϋσῆς καὶ εἶπε· θάρσει, οὐ σεαυτὸν ἀπὸ ταύτης ἠλευθέρωσας, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκδοτον καὶ δοῦλον παρέδωκας· γίνωσκε τοίνυν ὅτι βαρυτέρως σε ὡς λιποτάκτην καταπολεμήσει, εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν ταύτην καταπαλαῖσαι σπουδάσεις»⁷⁹. Εἶναι φανερὸν ἐνταῦθα ὅτι ὁ «δοκιμώτατος» ἄββᾶς Μωϋσῆς, ὡς ἔμπειρος γνώστης τῆς συμπλεγματικῆς δράσεως τῶν ἀπωθημένων ψυχικῶν περιεχομένων, ἀποδοκιμάζων τὴν διὰ τῆς φυγῆς, τ.ἔ. διὰ τῆς καταπίεσεως, καταπολέμησιν τοῦ πάθους, συνιστᾷ τὴν συνειδητὴν αὐτοῦ ἀντιμετώπισιν διὰ τῆς ὑπομονῆς, τῆς προσευχῆς καὶ τοῦ ἐργοχειρίου. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ σύγχρονος ψυχολογία τοῦ θάθους διδάσκει, ἐξασφαλίζεται ἡ βαθμιαία καὶ φυσιολογικὴ ἀφομοίωσις δυσαρέστων ψυχικῶν περιεχομένων καὶ ἀποφεύγεται ἡ ἀναφομοίωτος ἀπόρριψις αὐτῶν εἰς τὸ ἀσυνειδητόν, διὰ τῆς ὁποίας προκαλεῖται συμπλεγματικὴ δράσις τοῦ τελευταίου. Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ τῶν παθῶν ταῦτα καταπολεμοῦνται ἀποτελεσματικώτερον καὶ εὐχερέστερον, ὅταν τὰ ἀντιμετωπίζη τις ψυχραίμως «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» παρὰ ὅταν ἀποφεύγη νὰ ἀναγνωρίζη τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν, ἀπλῶς καταπιέζων αὐτὰ διὰ μόνης τῆς ἀρνήσεως τῆς ἱκανοποιήσεως. Πέραν τῆς τελευταίας ταύτης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀρνητικὴν μόνον ὄψιν τῆς καταπολεμήσεως, ἀπαιτεῖται κυρίως ἡ θετικὴ ἐνσυνείδητος ἀντιμετώπισις πρὸς ἐκρίωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ὑπομονῆς, τῆς προσευχῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ἀσκήσεως.

78 Ἐπεσκέφθη τὸν ἄββᾶ Μωϋσῆν, τὸν «δοκιμώτατον».

79 Πρὸς Κάστορα ἐπίσκοπον (1, 78).

Ἡ συνειδητὴ ὅμως ἀντιμετώπισις δυσαρέστων ἢ ὀπωσδήποτε ἀπορριπτέων ψυχικῶν περιεχομένων συνεπάγεται, ὡς εἶναι φυσικόν, αὐτεξέτασιν ἢ ψυχανάλυσιν τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ ἀπαλλαγῇ ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο συνιστᾷ ἰδιαιτέρως Εὐάγριος ὁ Μοναχός. «Ὅταν τῶν ἐχθρῶν τρώσῃ σέ τις παραβάλλων, λέγει οὗτος, καὶ βούλει τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ στρέψαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ποιήσον οὕτως, ὡς λέγομεν. Δίελε κατὰ σαυτὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ βληθέντα λογισμόν, ὅς τις ποτέ ἐστὶ καὶ ἐκ πόσων πραγμάτων συνέστηκε καὶ ποῖον τοῦτό ἐστὶ μάλιστα τὸ θλίβον τὸν νοῦν... Καὶ ταῦτά σου διερευνημένου, φθαρήσεται μὲν ὁ λογισμός, εἰς τὴν ἰδίαν ἀναλυόμενος θεωρίαν· φεύζεται δὲ ἀπὸ σοῦ τὸ δαιμόνιον, τῆς διανοίας σου ὑπὸ ταύτης τῆς γνώσεως εἰς ὕψος ἀρθείσης»⁸⁰. Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει· «ἐπειδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ συμβαίνει τεθολωμένον ὄντα τὸν νοῦν, μὴ ἀκριβῶς ἰδεῖν τὰ γινόμενα, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ δαίμονος, τοῦτο γινέσθω. Καθεσθεὶς δίελε κατὰ σεαυτὸν τῶν συμβεβηκότων σοι πραγμάτων, πόθεν τε ἤρξω καὶ ποῦ ἐπορεύθης καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ συνελήφθης ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας ἢ τῆς λύπης ἢ τῆς ὀργῆς καὶ πῶς πάλιν γέγονε τὰ γενόμενα. Ταῦτα κατάμαθε καὶ παράδος τῇ μνήμῃ, ἵνα ἔχῃς ἐλέγχειν αὐτὸν προσιόντα. Καὶ τὸν κρυπτόμενον ὑπ' αὐτοῦ τρόπον καταμήνυε καὶ ἀκολουθήσεις αὐτῷ λοιπόν»⁸¹. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περικοπὰς τονίζει ὁ Εὐάγριος τὴν ἀνάγκην τῆς ψυχανάλυσεως πρὸς ἐπιτυχεστέραν ἀντιμετώπισιν τῶν προσβολῶν τοῦ δαίμονος. Ἡ ψυχανάλυσις δὲ αὕτη σκοπεῖ κυρίως εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ ὅλου γεγονότος τῆς προσβολῆς. Πρῶτον ὀφείλει τις νὰ συνειδητοποιήσῃ τὰ στάδια τῆς προσβολῆς καὶ δεύτερον νὰ διατηρῇ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ τὸ ὅλον γεγονὸς τῆς ἁμαρτίας, εἴτε ἐνέδωσεν εἰς αὐτὴν

80 *Περὶ διακρίσεως παθῶν καὶ λογισμῶν* (I, 54-55).

81 *Αὐτόθι* (I, 49).

εἴτε ὄχι. Βεβαίως ἡ συνιστωμένη ἐνταῦθα ψυχανάλυσις δὲν περιορίζεται εἰς τὰ ἀφορῶντα μόνον εἰς τὴν δαιμονιώδη προσβολὴν ἀλλὰ ὑποδηλοῦται, ὅτι πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς ὑποκειμενικὰς ψυχικὰς προϋποθέσεις τοῦ ἀναλυομένου. Οὕτως ἄλλωστε ὁλοκληροῦται ἡ αὐτογνωσία ἐκείνη, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς συστηματικὴν καὶ ἀποτελεσματικὴν καταπολέμησιν τῶν παθῶν.

Τὰ ἐν τῇ παρουσίᾳ παραγράφῳ, λοιπὸν, ἐκτεθέντα δεικνύουν ἐναργῶς τὴν ὑπὸ τῶν Ν.Π. ἀναγνώρισιν τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἐπομένως καὶ κατ' αὐτούς, εἴτε τὸ ἐκφράζουν σαφῶς εἴτε ὑπονοουμένως, ἐξ ὧσων περὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος ἐν γένει λέγουν, ἡ ψυχικὴ δομὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν συνίσταται μόνον ἐκ τῶν γνωστῶν λειτουργιῶν καὶ δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Πέραν αὐτῶν ὑπάρχει ἀσυνειδήτος ψυχικὴ περιοχὴ, ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ οὐσιῶδες συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ συνειδητοῦ καθίσταται οὐχὶ σπανίως ἀποφασιστικὴ.

